

Bartoňková, Dagmar

["Come dice il poeta...": percorsi greci e latini di parole poetich. A cura di A. De Vivo e L. Spina]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1994, vol. 43, iss. E39, pp. 172-174

ISBN 80-210-1149-1

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109563>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Come dice il poeta, a cura di A. De Vivo e L. Spina, Napoli 1992, stran 192.

Publikaci opatřenou podtitulem „Percorsi greci e latini di parole poetiche“ vydal péčí A. De Viva a L. Spiny kolektiv jedenácti autorů, jejichž cílem bylo ukázat výskyt veršů v konstrukci prozaických textů, a zvláště pak prozkoumat okolnosti a podmínky, za nichž dochází k vkládání veršů do prozaického kontextu. Tento jev byl totiž aristotelovským bádáním podceněn, a jak se zdá, začala se mu věnovat pozornost teprve od 1. století n. l. Náznamy zájmu o zmíněnou tematiku nacházíme u Quintiliana, avšak nejzajímavější jsou z dnešního hlediska úvahy Hermogenovy, je muž je také v publikaci věnována hned první z jedenácti studií. Jejímž autorem je L. Spina (7–20). Hermogenés si všiml veršů v próze Platónově a Démostenově a zaznamenal i parodii, jež někdy vkládá do verše reprezentují. L. Spina probírá rovněž komentáře k Hermogenovi (anonymní autor z 5. století – někdy připisováno Syrianovi –, a zvl. pak Řehoř z Korintu ve 12. století), jež jsou pro pochopení samotného Hermogena velmi důležité.

Jeden z nejzávažnějších příspěvků k problematice smíšeného stylu představuje stař M. Fusilla (21–42) o Lukiánovi. – Je potěšitelné, že když autor hovoří o počátcích zkoumání prosimetra v moderní vědě, oceňuje přínos českého bádání. Oprávněně vznáší připomínky k Bachtinovým vývodům o menippské satife, a pokud jde o román, Fusillo zdůrazňuje, že se Bachtin opírá o jedinou linii evropského románu, a tak riskuje, „že se ztrácí se zřetelem historické varianty“ (23). Bachtin má podle Fusilla tendence příliš zobecňovat. Např. Senekova Apocolocyntosis je nepochybně menippská satira, stran Petroniova spisu Satyricon je to však již tvrzení problematičké. S jistou opatrností bych akceptovala Buterovu tezi uváděnou Fusillem (25), že totiž akt citování v sobě vždy zahrnuje zrod parodie: toto lze říci o menippské satife, o prosimetru v celé jeho šíři to však podle mého soudu bezvýhradně neplatí. Zajímavé jsou autorovy úvahy o tom, jak Lukiános oživil platónský dialog sérií elementů převzatých přímo z lidové filozofie Menippovy, a zformoval tak řadu tematických konstant, jež pak měly velký úspěch v evropské literatuře. Fusillo přitom sledává ve verších Lukiána jak funkci argumentační, tak i ozdobnou. Jeho rozbor prosimetra u Lukiána, zaměřený spíše na stránku obsahovou, názorně ukazuje, že prosimetrum je třeba zkoumat z různých hledisek, a jen za takovýchto okolností bude možno podat plastický obraz celého fenomenu.

Pozornost si zaslouží i kapitola věnovaná básnickým pasážím v textu edice Scholia vetera k řeckým tragikům (43–58), zpracovaná R. Grisoliou. Autorka tu dochází k závěru, že verše plní vesměs funkci dokumentační, zvl. pokud jde o výklady lexikálního či vůbec lingvistického charakteru, ale i při úvahách literárně kritických, mytologicko–historických apod.

Na str. 59–88 následuje pojednání z pera C. Formicoloy, týkající se Ciceronova spisu De inventione; výkladu předchází řada podnětných teoretických úvah o střídání prózy a veršů. Z autorových myšlenek uvedu zejména jeho teze, že stejný verš použitý v různém kontextu může plnit různé cíle nebo že starší text vložený do nového kontextu dostává novou sémantickou platnost (i když to autor nezamýšlel), ale i Formicolovy úvahy o nutnosti rozlišovat mezi různými typy veršovaných složek.

Pokud jde o funkční zbarvení vkládaných veršů v uvedeném Ciceronově spise, autor zdůrazňuje především funkci estetickou a dovolávání se autorit, přičemž přijímá Calboliho teorii o tom, že jak spis De inventione, tak i anonymní dílo Rhetorica ad Herennium vycházely ze společného nedochovaného latinského pramene, jenž se dostal latinsky píšicím autorům do rukou přes nějakého řeckého rétora či řeckou rétorickou školu.

E. Scutoťová pojednává o básnických partiích ve Varronově spise De re rustica (89–98). U Varrona se s verši setkáváme dosti často, nejvíce je jich v VII. knize spisu De lingua latina, kde však zpravidla pouze ilustrují použití jednotlivých slov, jejich etymologie apod. a verš zde plní funkci dokumentační. V díle De re rustica jsou básnické vložky přece jen méně častým jevem a jejich užití je zde motivováno jinak než lingvisticky, a právě na tato místa Scutoťová soustředuje svou pozornost: ukazuje, že Varro se při svých úvahách širšího a obecnějšího charakteru dovolává básnických autorit a verše přitom také vtěluje do prozaického kontextu; autorka u něho nachází i parafrázování (tak v 1, 2, 5 Varro upravuje pro svou potřebu verš Pacuviův).

V. Viparelliiová (99–117) si ve své studii všímá toho, že T. Livius zahajuje svoje historické dílo metrickou formulí (upozornil na to již Quintilianus), a klade otázku, zda tu šlo o podvědomou reminiscenci či o záměr. Sama považuje za málo pravděpodobné, že by fragment hexametru mohl uniknout autorově pozornosti, a jelikož Liviovo incipit evokuje verš z Ennia, lze prý pokládat užití hexametru za záměrné a mělo být holdem otci římské epiky. Někteří badatelé ovšem názor o záměrném užití verše odmítají, a tak autorka na svou obranu připomíná, že v římském světě nebylo včlenění metrického fragmentu do historického pojednání (podobně jako se to dělo v řečích) považováno za těžké provinění a eventuální zákaz hexametrického incipit byl podle ní spíše jen otázkou té či oné školy. Proti E. Nordenovi se domnívá, že ani u Sallustiova spisu *Bellum Iugurthinum* a Tacitových *Annálů* nelze vyloučit záměrnou nápodobu hexametru a totéž by se prý dalo říci i o Sisenovni.

Senekovu pasáž z *Naturales quaestiones* 6, 2, 2, v níž autor při výkladu o zemětřesení využívá Vergiliova verše z *Aen.* II 354, analyzuje A. De Vivo (119–130). Ukazuje, že kdežto na jiných místech zkoumaného díla vkládá Seneca Vergiliovy a Ovidiovy verše do textu hlavně kvůli stylistické pestrosti, v tomto případě má užití Vergilia zřetelnou funkci moralizující. V *Aeneidě* byl verš určen Trojanům, kteří se nacházeli v bezvýchodné situaci, u Seneky lidem postiženým zemětřesením. A. De Vivo se důkladně věnuje zmíněné pasáži především z hlediska obsahového, neopomíjí však ani techniku zapojení verše do prozaického kontextu. Dále podrobuje zkoumání partii v *Natur. quaest.* 6, 2, 9 a vyzdvihuje, jak se verš stává integrální součástí textu (jde o verš neznámého básníka *Vegetia*).

Také A. Borgová si všímá Senekova spisu *Naturales quaestiones*, tentokrát však pasáží s verši Ovidiovými (131–138). Úvodem autorka připomíná, že podle De Lacyho a G. Mazzoliho Seneca přikládala básníkům jako učitelům etiky obecně malou váhu, a tím spíše se tedy jevilo nepravděpodobným, že by právě Ovidius mohl být citován v jeho díle z morálních důvodů. Přesto však v citovaném spise pochází asi jedna čtvrtina uváděných veršů od Ovidia, a to i v souvislosti s úvahami moralizujícího obsahu.

Veršům v díle Gelliově je věnována studie M. L. Astaritové (139–150). Gelliův způsob používání veršů lze podle autorky zkoumat ze dvou hledisek: podle předmětu, pro jehož vyjádření bylo veršů použito, a podle způsobu citování. Astaritová se zamýšlí zejména nad takovými pasážemi, kdy se ve verších, zvláště v dialozích, vyjadřují názory osob, a kdy tedy nejde jen o citáty ve vlastním slova smyslu. Při výkladu o funkci takovýchto míst autorka zdůrazňuje Gelliovu snahu budit čtenářovu pozornost, ale i touhu vyvolat estetický účinek.

O básnických partiích v *Listech Paolina* z Noly píše T. Piscitelliiová–Carpinová (151–166). K zamyšlení nutí hned jedna z úvodních tezí, totiž že „citovat znamená interpretovat“, a že tudíž nestačí analýza formální, nýbrž je třeba zkoumat také autorův záměr. Piscitelliiová expresivně zdůrazňuje nutnost všestranného zkoumání veršů v prozaickém kontextu a domnívá se, že do bohatství a pestrosti tohoto jevu nám dává nahlédnout právě studium těch pasáží Paolinových *Listů*, kde se verše antických básníků střídají s citáty z bible a kde jsme svědky toho, jak se klasická tradice (zvl. založená na Vergiliovi) podílela na formování mluvy křesťanů. Z práce názorně vyplývá, jak byl Paolinus s to rafinovaně si s verši pohrávat, a jistě je zajímavé i konstatování, že při výběru veršů se Paolinus často řídil také stupněm vzdělání osob, jimž list adresoval.

Závěrečná kapitola z pera M. Squillantové (167–185) je věnována veršům u *Martiana Capelly*; jeho dílo autorka úzce váže na menippskou satiru. Bezvýhradně ztotožňování *Martianova* díla s menippskou satirou je však diskutabilní (srov. např. negativní postoj E. Zaffagna). Na základě svého vlastního výzkumu smíšeného stylu u zmíněného autora se domnívám, že nesporně satirický ráz mají jen první dvě úvodní knihy, kdežto poté následuje encyklopedický výklad sedmi základních svobodných umění, jež stěží můžeme označit jako menippskou satiru. Při těchto „učených výkladech“ jako by si však sám autor uvědomoval, že musí své líčení něčím oživit, a proto je počínaje VI. knihou zarámoval do veselých scének, prokládaných verši. Využil tedy jak různých prvků menippské satiry, tak i samotné formy prosimetra jakožto stylistického prostředku širší platnosti. Skutečnost, že prosimetrum bývá leckdy směřováno s menippskou satirou, se zčásti odráží i u *Squillantové* (174). Za správný považují autorčin požadavek rozlišovat citáty od veršů, v nichž

děj pokračuje. Zajímavý je poznatek, že ve spise, kde je sdostatek parodií, bývá jen málokdy parodován Vergilius, básník Martianem Capellou velmi obdivovaný.

Kniha *Come dice il poeta* je vedle sborníčku *Prosimetrum e Spoudageloion*, vydaném v Miláně v r. 1982, vlastně jedinou monografií věnovanou soustavně užívání veršů v prozaickém kontextu v antické literatuře. Považují ji za velmi zdařilou a vítám ji jako první vlaštovku, která ukazuje, že třebaže mají klasická studia staletou tradici, zůstává i pro dnešního klasického filologa ještě mnoho nevyjasněných problémů. Nutnost mnohostranného zkoumání prosimetra, jak postupně vyplývala z jednotlivých kapitol předložené práce, jsem tu již několikrát zdůraznila. Měla bych však zásadní poznámku spíše technického charakteru: podle mého názoru není nejšťastnější, užívají-li autoři pro prosimetrické veršové pasáže soustavně termínu „citazione“; dostávají se pak totiž do obtíží plynoucích z toho, že verše sice na jedné straně představují pouhé citáty v pravém slova smyslu, ale na druhé straně, a o to vlastně v knize jde, tu máme často co činit s verši, které funkci pouhých citátů výrazně překračují. Tento problém jsem se sama pokusila řešit zásadním terminologickým odlišením: proti citátům stavím plnohodnotné prosimetrum, tj. takové veršové pasáže, kdy měl autor i jinou možnost než vyjádřit se veršem, přesto ho však zcela záměrně použil.

Dagmar Bartoňková

Ludi Horatiani

... čili „horatiovské hry“. Pod tímto lapidárním titulem ve dnech 26.–28. listopadu 1993 proběhl na mnichovské univerzitě pozoruhodný seminář a kulturní festival. Bezprostředním důvodem a „zámkou“ k jeho uspořádání bylo dvoutisící výročí smrti Quinta Horatia Flacca, od níž 27. listopadu uplynulo přesně 2000 let. Ačkoliv se této akce zúčastnili odborníci (zejména filologové a literární vědci) z celé řady zemí, jejím posláním nebyla izolovaná akademická diskuse. Naopak, bezprostředním záměrem jejích pořadatelů bylo oživení zájmu o antickou kulturu u co nejširší veřejnosti, připomenutí inspirující osobnosti Horatiovy. Tvůrce natolik „moderního“, v tom nejlepší smyslu slova, že jeho verše dodnes, přes propast dvou tisíciletí, vyjadřující životní pocit, *modus vivendi*, myšlenkový a hodnotový svět evropského člověka.

Z odborných přednášek a seminářů, probíhajících paralelně v několika řadách, vzbudila největší ohlas zahajovací řeč mnichovského profesora Wilfrieda Stroha *De Horatii vita et operibus* a přednáška freiburského profesora Eckarda Lefevra *Cur Horatius vitam privatam rebus publicis praetulerit*. Zvláštní řada přednášek byla věnována recepci a ohlasům Horatiova díla ve středověku a novověku (*Fidel Rädle: De Amarcii sermonibus Horatianis*, *Ibolya Tar: De Horatio a poetis Hungaris imitatione expresso*, *Bernhard Teuber: De Luisio Legionensi poeta Platónico et Christiano, Hispaniae qui merito nuncupatur Horatius*). Spolu s touto odbornou částí se v rámci přednáškových cyklů uskutečnilo několik akcí zaměřených na propagaci klasických (zejména latinských) studií mezi laickou veřejností. Z nich stojí za zmínku zajímavá a humoru nepostrádající přednáška Klause Mühla *Antiquitas cottidiana*, názornou a živou formou dokumentující využití latiny a antických motivů v reklamě, obchodě a každodenní společenské komunikaci. K dalšímu zpestření pak přispělo povídání o dětských hrách ve starém Římě (*Ursula Brunner*) a dramatizace Horatiovy satiry o městské a venkovské myši (*Satiry 2, 6*) v podání studentů gymnázia v Burghausenu.

Vedle zmíněných akcí se v rámci her uskutečnila celá plejáda přitažlivých kulturních podniků. Souborná výstava ve vestibulu mnichovské univerzity všestranně dokumentovala Horatiův život, dílo a jeho reflexi v pozdějších epochách. Zasloužený ohlas sklídila „první německá“ inscenace Senekovy tragedie *Troas* v provedení studentů mnichovského Ústavu klasické filologie. Nemenší zájem publika pak vzbudil slavnostní koncert ve velké univerzitní aule, na němž zazněly skladby inspirované Horatiovou poezií. Vedle opusů Josepha Haydna a Antonia Salieriho tvořila větší část